

»Den ljusnande framtid är vår?«

Tre kvinnliga engelskspråkiga författare har gett ut verk med en pessimistisk framtidsstro. Kanske tolkar de en uppfattning om vad ett progressivt vetenskapssamhälle kan leda till om det får utvecklas ohämmat.

Det kan finnas många anledningar till att känna tvivel inför vår egen framtid på jorden eller för planetens framtid. Många tycks anse att undergången är oundviklig, frågan är bara när och hur. Vilket framtidsscenario för jordens undergång man än diskuterar ligger det alltid långt borta och torde i allmänhet inte bekymra gemene man. Det finns dock sådana som inte är oberörda av vad framtiden bär i sitt sköte. Den engelske astronomiprofessorn Martin Rees lär ha satsat 1 000 pund på att jorden kommer att gå under om 20 år. Mot denna bakgrund är det både upplysande och intressant att studera de bilder av jorden och dess befolkning som tre framgångsrika och skickliga kvinnliga författare har beskrivit när de kring det senaste sekelskiftet var för sig tecknat en ögonblicksbild av jorden och dess befolkning vid ett framtida tillfälle.

P D James, känd för många kriminalromaner skildrade med inlevelse och skapare av den intellektuelle polismannen Adam Dalgleish, har beskrivit Storbritannien året 2021 i en pessimistisk framtidsskildring som i svensk översättning har titeln »Människors barn« (Stockholm: Bonniers; 1993).

Doris Lessing, tidigare intim skildrare av sin egen utveckling och författare av science fiction, har skrivit om en kultur i ett framtida Afrika när vår planet drabbats av en ny istid i romanen »Mara and Dann« (London: Flamingo; 1999). Margaret Atwood har i romanen »Oryx and Crake« (London: Bloomsbury; 2003) skildrat en framtida utveckling på jorden när den kommersialiserade genteknologin har kommit att dominera på ett sådant sätt att kulturmönstret har förändrats och förutsättningarna för livet på jorden i grund har påverkats.

Det är endast Lessing som trots en allmän pessimistisk grundsyn till slut visar en viss optimism medan de andra två låter sina berättelser sluta i totalt sönderfall.

PD James bok »Människors barn« tilldrar sig år 2021. Vi får följa en historieprofessor, Theo Faron i Oxford, född 1971, som lever ensam och skriver dagbok om tilldragelser han dras in i. Världen befinner sig i ett chocktillstånd beroende på att inga barn har fötts sedan 1995. Den sista årgången födda har fått en särskild status som den generation som längst kommer att ha en chans att återfå möjligheten att fortplanta släktet. Dessa sist födda kallas Omega och har blivit bortskämda till den grad att de är aggressiva, missbrukande ungdomar som ägnar sig åt allehanda riter och förföljelser.

Vad som hänt är att inga män längre bär på viable spermier; inga ägg kan längre befruktas. Allt som är förknippat med barn och ungdom har försvunnit. Infrastrukturen förfaller, befolkningen åldras och får allt mindre service efterhand som det inte finns några medborgare under 25 år. Omvälvande politiska händelser har skett. I Storbritannien har regeringen ersatts med ett riksråd med fem personer, varav en är riksföreståndare och enväldig tyrann. Monarkin är inte avskaffad, men kungen har dragit sig tillbaka – inte till husarrest som Theo förmodat utan »slottsarrest« och visar sig endast vid öppnandet av parlamentet. Det finns fortfarande kvar som ett tecken på demokrati men har inte har något att säga till om. Det sammanträder bara en månad om året för att motta riksföreståndarens och riksrådets uttalanden, som det kan diskutera, men inte göra något åt.

Säkerhet, infrastruktur och frihet från leda garanteras av riksrådet. Situationen kännetecknas av att det är »frihet från leda«, inte frihet från sjukdom som är ett övergripande mål för rikets styrande skikt. Fängelser har avskaffats; i stället förpassas alla som bryter mot lagen omedelbart och för resten av livet till en fångkoloni på Isle of Man, där de får sköta sig själva.

Riksföreståndare är Xan, kusin till berättaren Theo. Xan och Theo har vuxit upp delvis tillsammans, och under en tidigare period var Theo rådgivare åt Xan vid sidan av Riksrådets övriga fyra deltagare. Xan residerar i Utrikesdepartementet eftersom han inte vill bo i Downing Street 10 – hans befattning motsvarar vis-

TRE ROMANER med en pessimistisk framtidsstro. De erbjuder alla en tankeväckande läsning om vad ett progressivt vetenskapssamhälle kan leda till om det får utvecklas ohämmat.

P D JAMES
kriminförfattare,
född 1920 i
Oxford.
Foto: Ulla Montan

serligen den tidigare premiärministerns, men han är diktator med hemlig polis och »grenadjärer« till sitt förfogande. Den äldre mänskligheten kan inte hålla förfallet i samhället stängd, och många föredrar att ta sitt eget liv hellre än att vänta på det slutliga förfallet.

Den centrala skildringen gäller en episod där berättaren Theo tvingas att konfrontera sin kusin Xan i en kamp om en möjlig framtid, en episod som endast kan sluta på ett sätt – med en total katastrof.

Doris Lessings bok tilldrar sig i en framtid då nästa istid har täckt större delen av Europa och människor har dragit sig tillbaka till Afrika, Ifrik som Lessing kallar kontinenten. Tiden är många tusen år framåt. Mara och Dann är ett syskonpar som vi får följa på deras vandringar norrut mot Medelhavet allteftersom isen drar sig tillbaka och klimatet förbättras. De utsätts för många strapatser i de primitiva kulturer som uppkommit i Ifriks olika delar som de passerar på vägen norrut mot det hägrande havet. Krigiska kulturer hindrar deras rörelser; de skiljs åt och återförenas. De upplever dessutom olika kulturella varianter under sina vandringar men lyckas trots motgångar att tillsammans med några likasinnade nå en tillvaro som ger möjligheter för framtiden. Jordan, kanske Europa, kan på nytt påbörja en positiv utveckling.

DORIS LESSING,
född 1919 i Iran
av brittiska föräldrar,
är en av världens mest
kända kvinnliga
författare.
Foto: Tommy Svensson,
Pressens Bild

Doris Lessing säger i företalet: »In the 12 000 year interval between one thrust of Ice Age and the next, there flourished a whole story of human development, from savagery and barbarism to high culture – and all our civilisations and languages, and cities and skills and inventions, our farms and gardens and forests, and the birds and the beasts we try so hard to protect against our depredations, will amount to a sentence or a paragraph in a long history. But perhaps it will be a 15 000-year interregnum, or less or more, for our experts say that the next Ice Age, already overdue, may begin in a year's time or in a thousand years.«

Twooods framtidsvision, »Oryx och Crake«, skildrar en värld på väg till upplösning under dess sista eller näst sista år. Den biomedicinska forskningen har kommit så långt att man kan designa försöksdjur och mänskliga varianter. De framgångsrika företagen inom biomedicin leder utvecklingen och stänger in sig i en egen värld med murar mot omgivande sönderfallande samhällen. Den verkliga överklassen finns inom dessa murar, där genforskare och mikrobiologer har kommandot, medan samhället utanför murarna befinner sig i snabb upplösning, kännetecknad av missbruk, promiskuitet och allmänt förfall både i fråga om de individer som

**MARGRET
ATTWOOD,**
född 1939 i
Ottawa, författare,
tidigare universitetslektor i
engelska vid
York University i
Toronto.
Fotograf: Ulla Montan

släpar sig fram där och hela samhällets infrastruktur. Oryx är en (thailändsk?) barnporrstjärna som tas om hand av Crake, så småningom en ledande genforskare inom det företag kring vars verksamhet beskrivningen kretsar. En barndomsvän och studiekamrat till Crake, Jimmy, vars far varit den ledande i detta företag, är den centralfigur genom vilken skeendet förs vidare. Jimmys mor var mikrobiolog, gjorde uppror mot fadern – och det sterila företagssamhället – och försvann. Möjligen gav hon sig av till den sönderfallande återstoden av samhällena utanför murarna. Eller också blev hon likviderad eftersom hon inte kunde tillåtas försvinna med eventuella företagshemliga kunskaper.

Jimmy är beroende av Crake, men blir förälskad i Oryx, en konflikt som löses genom att han dödar Crake. När han sedan flyr kommer han i kontakt med samhället utanför de hårdbevakade företagsmurarna och upptäcker då att Crake framställt ett virus som en gång för alla skulle ställa om att befolkningen utanför murarna avlivades och att dessa samhällen med sitt ruttnande innehåll försvann.

Margaret Atwood måste ingående ha följt den pågående genteknologiska forskningen och den etiska debatt den medfört. Hon har på ett osentimentalt sätt dragit konsekvenserna av många genforskarens drömmar och fört dem vidare till ett ofrånkomligt slut när de tagits om hand av egoistiska företagare som bestämmer företagets inriktning. Världen går under, i huvudsak som följd av genforskarnas arrogans och känsla av absolut överlägsenhet. Man får en bild av en forskarellit med ambitioner ledande till ett artificiellt, inhumant samhälle som inte kan behärska följderna av de vetenskapliga framgångarna. När det väl gått så långt är de maktlösa inför de mekanismer de släppt lösa i samhället.

Hur kommer det sig att tre av den engelskspråkiga världens mest framgångsrika kvinnliga författare alla ger sig in på att skildra framtida undergångsscenarier? Var för sig har de valt en av de många olika vägar som i dag tycks anges av den vetenskapliga utvecklingen och de etiska diskussionerna kring denna och har lyckats att fånga aktuella frågeställningar. PD James låter oss se det sönderfallande Storbritannien genom en enstörig historiker, medan Lessing och Atwood utnyttjar var sitt par för att beskriva samhällenas förfall. Doris Lessing ger kvinnan i paret, Mara, huvudrollen, medan Atwood beskriver paret i titelrollen genom en tredje person, Jimmy/Snömannen. Dennes beroende av Crake och förälskelse i Oryx utlöser den slutliga katastrofen, en utveckling som dock redan har påbörjats genom Crakes ambition att radera ut befolkningen utanför murarna.

Författarna har tagit fasta på möjligheter och begränsningar av framsteg inom olika vetenskaper. Deras framställningskonst gör det möjligt för dem att på ett trovärdigt sätt skildra en framtid drabbad av vetenskapens negativa sidor. Redan namnen på huvudpersonerna har en speciell klang pekande mot en annan tid än vår. Från olika utgångspunkter har de dragit ut konsekvenserna av att framgångar inom en viss vetenskap inte behöver leda till de positiva framsteg som alla hoppas på utan kan orsaka missförhållanden av en karaktär och omfattning som blir förödande.

De har tagit upp speciella trender i det nuvarande industrialiserade, kommersialiserade vetenskaps-

samhället, tender de utvecklade till slutlig katastrof. Vad de beskriver ligger (nästan) inom det möjliga gräns, och man blir imponerad av det sätt på vilket de dragit ut möjliga konsekvenser av vad som pågår i all stillsamhet i vetenskapens laboratorier.

Det är endast P D James som anger ett definitivt datum för sin framtidsskildring – år 2021 – medan de andra två beskriver en diffus framtid, kanske många tusen år framåt. P D James idé om total infertilitet torde ha inspirerats av de upprepade varningssignalerna om att den mänskliga sperman skadas av utsläpp som utan att vara hormoner har hormonell verkan.

Doris Lessing har tolkat ett möjligt händelseförlopp efter de klimatförändringar som lett till en ny is-tid, och Atwood har på ett elegant sätt dragit ut konsekvenserna av de resultat som lagts fram med kloning. Alla lyckas skapa en speciell atmosfär och skildrar framtiden på ett sätt som ger en möjlig bild av hur det skulle kunna gå när de optimistiska förhoppningarna sviks. Gemensamt för dem är att vetenskapens framsteg inte har lockat fram några goda egenskaper hos mänskligheten, snarare tvärtom.

Egoism, arrogans och hänsynslöshet spelar redan i dag stor roll i den vetenskapliga konkurrensen. Dessa beklagliga egenskaper kan komma att överväga i en värld som domineras av tron på vetenskapens oändliga möjligheter. Kan inte vi – överhet, allmänhet, forskare – inse att vetenskapen också har begränsningar och behöver kontrolleras kan någon av dessa bilder som de tre författarna framställer också bli en oönskad följd av en ohämmad vetenskaps så kallade framsteg. De som i dag tar hand om (de önskade) konsekvenserna av framstegen ser framför allt till egen vinning. I synnerhet Margaret Atwoods framställning utgör en skrämmande karikatyr av vad modern genteknologi skulle kunna åstadkomma när den styrs av kommersialism, egoism och självtillräcklighet. Dagens erfarenheter av hur framgångsrika företagsledare agerar visar tyvärr att Atwoods framtidsscenario kan innehålla mera än ett korn av sanning.

Det kan finnas många anledningar att i dag stanna upp ett ögonblick och tänka över vart vi är på väg i dagens vetenskapssamhälle. P D James, Doris Lessing och Margaret Atwood har gett oss ytterligare anledning att verkligen fundera över konsekvenserna av intensiva satsningar på många vetenskapsgrenar som vi kanske fäfängt hoppas skall ge oss ett framtida samhälle fritt från sjukdom och elände.

Hur har de kommit att måla upp bilder av en framtida verklighet som är så skrämmande att den borde verka avskräckande även på dem som pläderar för fortsatt intensiv satsning på industrialism och naturvetenskap? Vill de sätta upp ett varningens finger, eller är de bara intresserade av den intellektuella utmaningen att försöka dra ut konsekvenser av en samtida etisk/vetenskaplig debatt? Vare sig de haft för avsikt att varna mänskligheten eller inte, utgör samtliga tre verk en intressant och tankeväckande läsning som borde få många av dagens beslutfattare att stanna upp ett ögonblick och tänka efter vart vi är på väg. De tre böckerna utgör en fascinerande läsning, som kan varmt rekommenderas för den som vill ta del av en annan tolkning av vetenskapens framsteg än den man får i strikt vetenskaplig litteratur.

Lars Werkö
professor, Stockholm

Diagnostisk förmåga

Den 1 april 1940 satt 25 nyblivna medicine kandidater bänkade i den gamla föreläsningssalen från 1867 i Akademiska sjukhusets medicinklinik i Uppsala. De skulle börja den extra propedeutkurs som fakulteten ordnat för att snabbt få fram militärläkare, ty det var krig. De hälsades välkomna av den 60-årige medicinprofessorn Gustaf Bergmark, som citerade de Goethe-ord som står inristade över aulan till universitetet i Marburg, jämnårigt med Uppsala universitet från 1477. De lyder sålunda i fri svensk översättning: Vad är det svåraste av allt? Det som tycks dig lättast att se med dina ögon. Det som ligger rakt framför dig.

Bergmark, allmänt kallad Bk efter den signatur han alltid skrev under sina meddelanden på svarta tavlan, var en ganska bister herre, som ville lära sina lärjungar den kliniska blicken, att se vad som döljer sig bakom de ytliga symtomen. Det gick många anekdoter om hans diagnostiska förmåga. En av dem handlar om en gästtrond på ett tyskt universitetssjukhus, där han presenterades för en kvinna med oklara buksmärter. Bk granskade henne noga, palperade buken och bad sedan om ett urinprov. Det tog han till labbet och tillsatte nitroprussidnatrium, natronlut och ättiksyra och fick då fram en blågrön färg. Bk hade sett att patienten hade ett emaljögga, vilket ingen observerat. Han drog slutsatsen att ögat enukleerats på grund av ett melanom, som dock hunnit ge metastaser och orsakat den hårda förstörade levern. Thormählens reaktion bekräftade diagnosen.

En gång i veckan gick Bk »slaktrond« med alla kandidater i släptåg. Han stannade vid en säng och lät den ansvarige kandidaten redogöra i detalj för fallet, inklusive sifferuppgifter på alla labbprov. Om han stakade sig rev Bk obarmhärtigt sönder den journal som kandidaten mödosamt pekfingerskrivit på en av de gamla skrivmaskiner som kliniken tillhandahöll i kandidatrummet. »Han regerade med skrällen«, som hans främste lärjunge sade sedan de blivit osams. Bk menade sig känna ansvar för vilka läkare som släpptes lös på allmänheten. De skulle vara kunniga och kompetenta.

Nils Brage Nordlander
med dr, Uppsala

GUSTAF BERGMARK
i »stora laboratoriet« på medicinkliniken vid Akademiska sjukhuset. Fotot från senare delen av 1920-talet.

Bilden ur Åke Davidssons »Akademiska sjukhuset 1867–1967. En bildkrönika«.